TENDINȚE EVOLUTIVE ÎN FONETICA LIMBILOR ROMANICE

Development Tendencies in the Phonetics of Romance Languages

Maria-Laura RUS[1]

Abstract

We focused in this paper upon some phonetic changes of the Latin language in its evolution towards Romance languages, underlining the differences or the similarities. The differences mark the individual character of a particular language.

Keywords: Romance languages, phonetic evolution, vowel, stress, palatal sound

Fonetica oricărei limbi constituie, după lexic, compartimentul cel mai susceptibil de a fi supus transformărilor. Este evident faptul că de la o etapă la alta, structura fonetică a unei limbi poate cunoaşte diverse variaţii, datorate unor cauze multiple, de ordin atât intern, cât şi extern. Astfel de schimbări includ, printre altele, apariţia sau dispariţia, creşterea sau micşorarea ca număr şi frecvenţă a sunetelor. Una dintre cauzele frecvente ale acestor transformări este influenţa accentului asupra sunetelor. Astfel, poziţia unui sunet faţă de accent (înainte sau după el) este definitorie în unele situaţii. De asemenea acţiunea unor sunete asupra altora din vecinătate[2] sau acţiunea exercitată de substrat ori superstrat, datorită bazei de audiţie şi de articulaţie constituie alţi factori decisivi în evoluţia sistemului fonetic. Vorbim în toate aceste situaţii despre evoluţia sistemului vocalic latinesc înspre sistemul vocalic al limbilor romanice.

Valoarea sunetelor unei limbi nu constă numai în caracteristicile fiziologice şi acustice. O importanţă deosebită pentru evoluţia sunetelor o reprezintă şi valoarea lor funcţională, capacitatea lor de a distinge cuvinte şi forme gramaticale, adică faptul de a constitui foneme. Dacă fonologizarea[3] imprimă unui sunet o mai mare rezistenţă şi durabilitate, defonologizarea[4] poate favoriza schimbări importante ale sunetelor. Evident că aceste relaţii sunt reciproce, întrucât transformările fonetice pot avea repercusiuni deosebite chiar în structura gramaticală[5].

Un prim aspect pe care dorim să îl expunem este cel al accentului. După cum se ştie, în limba latină predomina accentul muzical, acesta constând în pronunţarea cu o voce mai înaltă a vocalei (silabei) accentuate. Locul acestui accent muzical era fix, el fiind determinat de numărul şi cantitatea silabelor unui cuvânt. Cuvintele de o silabă aveau accentul pe vocala corespunzătoare; cuvintele de două silabe aveau accentul pe silaba

[1] Assistant Prof. PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş.
[2] Fenomen apărut datorită coarticulării.
[3] Acordarea calităţii de fonem.
[4] Pierderea calităţii de fonem.
[5] A se vedea, de pildă, astfel de modificări în flexiune.

BDD-A25476 © 2016 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:48 UTC)

penultimă, iar cele de trei sau mai multe silabe aveau accentul fie pe silaba penultimă (dacă aceasta avea vocală lungă), fie pe antepenultima (dacă aceasta avea vocală scurtă).

Accentul muzical este înlocuit cu accentul dinamic în latina târzie, acesta fiind unul de intensitate, fapt moştenit de limbile romanice. Înlocuirea aceasta a fost favorizată de faptul că însuşi accentul muzical avea şi o nuanţă de intensitate. O influenţă considerabilă asupra acestui aspect au avut şi limbile nelatine, cucerite, aflate în curs de romanizare. Având alte reguli de accentuare, aceste limbi le-au aplicat şi asupra limbii latine pe care erau pe cale să şi-o însuşească.

În cele mai multe cazuri, locul accentului nu s-a schimbat, însă există şi câteva excepţii, apărute în latina populară:

a. Datorită tendinţei de înlăturarea hiatului, accentul a trecut de pe antepenultima pe penultima silabă:
   lat. cl. *mulíĕrem* > lat. pop. *muliére* > rom. *muiére*, sp. *mujér*
b. Datorită tendinţei de înlăturare a grupurilor de consoane, accentul se modifică în cuvinte ca:
   lat. cl. *cólŭbra* > lat. pop. *colúbra* > it. *colubre*, fr. *couleuvre*, sp. *culébra*
   lat. cl. *pálpĕbra* > lat. pop. *palpébra* > fr. *paupière*
c. Sub influenţa formelor de la indicativ prezent (*báttuo, cónsuo*), formele de infinitiv din latina clasică *battúĕre, consúĕre* au devenit în latina populară *báttuere* > *báttere* (rom. *bate*, fr. *battre*), respectiv *cónsuere* > *cónsere* (rom. *coase*). Se remarcă şi sincoparea lui *u* devenit neaccentuat.
d. În unele cazuri, la indicativul perfect, pers. a III-a plural, accentul şi-a modificat locul sub influenţa celorlalte persoane:
   lat. cl. *dixérunt* > lat. pop. *díxerunt* (sub influenţa lui *díxi*) > rom. *ziseră*, it. *dissero*
e. În latina populară, numeralele clasice de la douăzeci în sus s-au pronunţat cu accentul pe prima silabă, întrucât această silabă marca numărul zecilor:
   víginti, tríginta etc.

Un al doilea fapt pe care dorim să îl prezentăm este tendinţa de anteriorizare a vocalelor latineşti. Astfel vocalele mediale sau posterioare devin vocale anterioare. Aceste transformări sunt spontane sau determinate de acţiunea asimilatorie a unor sunete palatale vecine. Luăm în discuţie situaţia lui *á* şi a lui *ú*.

Un fenomen important, specific limbii franceze, este transformarea lui *á* latin în *é*, în silabă deschisă. Transformarea are loc atât spontan, cât şi sub influenţa unor consoane palatale precedente:

lat. *cantáre* > fr. *chanter*
lat. *lábra* > fr. *lèvre*
lat. *cáput* > fr. *chef*

Observaţie: în ultimul caz, transformarea a avut loc sub influenţa consoanei palatale *ch* (*š*) şi a cunoscut o fază intermediară: *chief* (diftongarea lui *á* în *ie*).

BDD-A25476 © 2016 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:48 UTC)

Evoluția despre care vorbim distinge limba franceză de occitană, unde nu are loc anteriorizarea acestei vocale accentuate (occ. *cantar, labra, cap*).

Vocala *á* trece şi prin altă transformare, care este specifică şi altor limbi romanice, nu numai francezei. Este vorba despre transformarea ei în *é* sub influenţa unui *i* semivocalic (iot) următor:

lat. *fáctum* > *fahtu* > *faht* > fr. *fait* [*feit*], ptg. *feito*, sp. *hecho*

lat. *rádius* > fr. *rai,* sp., ptg. *rayo*

O ultimă transformare a lui *á* este specifică limbii noastre şi apare atunci când vocala în cauză este precedată de grupul consonantic *cl*:

lat. *clávem* >rom. *cheie*

lat. *clámo* > rom. *chem*

În ceea ce priveşte evoluția lui *u* închis, romaniştii remarcă transformarea necondiționată în *ü* într-o serie de idiomuri romanice de apus şi anume: „în limbile franceză şi provensală, în dialectele galo-italice (genovez, piemontez, cea mai mare parte a dialectului lombard şi în partea de nord a dialectului emilian), în unele graiuri portugheze şi în grupurile vestic şi central ale limbii retoromane.”[6]

În privința limbii franceze unii romanişti atribuie această transformare influenţei substratului celtic (celţii au pronunţat limba latină potrivit sistemului lor fonetic). Pentru această influenţă pledează, în primul rând, faptul că teritoriile romanice în care *u* închis a devenit *ü* ar coincide cu teritoriul locuit odinioară de celţi (Galia transalpină şi Galia cisalpină). În al doilea rând, se remarcă faptul că şi în limbile celtice de azi vocala *ü* este folosită frecvent.

Problema este că nu pretutindeni unde au trăit celţi se întâlneşte în idiomurile romanice respective un *ü*, afirmă lingviştii care combat explicaţia de mai sus. De asemenea, transformarea aceasta apare şi în teritoriile romanice unde nu au trăit celţi. Chiar în Franța, unde *ü* este general, el nu pare să aibă peste tot aceeaşi vechime. Ca atare, ceea ce e demn de reținut este faptul că fenomenul în discuție are o vechime diferită de la o limbă la alta.

Oferim câteva exemple în care transformarea este uşor vizibilă în franceză şi occitană, în timp ce în celelalte limbi romanice se păstrează ca *u*:

lat. *frūctus* > fr. *fruit*, occ. *früch*

rom. *fruct*, it. *frutto*, sp. *frucho*, ptg. *fruto*

lat. *lūna* > fr. *lune*, occ. *lüne*

rom. *luna*, it., sp. *luna*, ptg. *lua*

În cazul limbii române, atunci când vocala *u* este precedată de un sunet palatal, ea devine *i*[7]:

lat. *includo* > *înclud* > *închiud* > *închid*

[6] Iordan, Iorgu, Manoliu, Maria, *Introducere în lingvistică romanică*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1965.

[7] Vorbim aici de fenomenul asimilării.

BDD-A25476 © 2016 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:48 UTC)

Ultimul fapt discutat este tendinţa de posteriorizare, întâlnită în special în limba română, unde apar mai multe fenomene prin care vocalele anterioare devin, în anumite condiţii, vocale mediale.

a. Sub influenţa labialelor, precum şi a poziţiei „dure", vocala *e* devine o vocală medială:
   lat. *mélum* > rom. *măr*
   lat. *fétus* > rom. *făt*
   lat. *véna* > rom. *vână*
   lat. *véntum* > rom. *vânt*
b. Sub influenţa consoanelor *s, z, ş, j, ţ* pronunţate dur şi a consoanei *r*, vocala anterioară *i* se transformă în vocala medială *â*. Pentru prima situaţie vorbim de o transformare exclusiv la nivel dialectal.
   sită > *sâtă*
   zic > *zâc*
   şi >*şî*
   jir > *jâr*
   ţin > *ţân*
   lat. *rideo* > rom. *râd*
   lat. *ripa* > rom. *râpă*

Aceste fenomene de variaţie şi evoluţie prezentate mai sus nu fac decât să reflecte o proprietate fundamentală a limbajului şi, totodată, permit o mai bună înţelegere a funcţionării acestuia. Schimbările produse de-a lungul timpului se pliază pe funcţiile limbajului: cognitivă, socială şi expresivă; pentru a putea răspunde transformărilor petrecute în lume şi în societate, pentru a-şi păstra forţa interactivă şi expresivitatea, limba trebuie să se poată adapta şi schimba, fapt evident şi în cazul limbilor romanice.

Bibliografie (selectivă)

Cracea, Elena, *Dicţionar român-latin, latin-român*, Editura Steaua Nordului, 2008
Glessgen, Martin-Dietrich, *Lingvistică romanică: domenii şi metode în lingvistica franceză şi romanică*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2014
Iordan, Iorgu, Manoliu, Maria, *Introducere în lingvistică romanică*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1965
Reinheimer Rîpeanu, Sanda, *Lingvistica romanică: lexic – morfologie - fonetică*, Editura Bic All, Bucureşti, 2001
Sala, Marius (coord.), *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988

BDD-A25476 © 2016 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:48 UTC)